

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2022.01.086>

УДК 811.161.282'2

Г. І. МАРТИНОВА, доктор філологічних наук,
професор кафедри українського мовознавства та прикладної лінгвістики,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
бул. Шевченка, 81, Черкаси, Україна, 18031

E-mail: ganmart@meta.ua

<http://orcid.org/0000-0002-8033-075X>

Т. В. ЩЕРБИНА, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українського мовознавства та прикладної лінгвістики,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
бул. Шевченка, 81, Черкаси, Україна, 18031

E-mail: Tanya_Bevz@i.ua

<http://orcid.org/0000-0003-0008-5983>

ПРИЙМЕННИКОВА СИСТЕМА СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИХ ГОВІРОК

У статті на матеріалі діалектних текстів проаналізовано прийменникову систему середньонаддніпрянських говірок, виокремлено її ядро і периферію; представлено репертуар препозитивів, указано на особливості функціонування прийменників у просторовій проєкції, зокрема звернено увагу на репрезентацію прийменника *в* (*у*), а також рідковживаних фонетичних варіантів прийменників *між*, *поміж*, *під*, *попід* — *миз*, *помиз*, *пид*, *попид*.

Комплексне вивчення прийменників у функційно-граматичному й ареальному аспектах засвідчує в основному однаковий репертуар мовних одиниць, належних до ядра системи названих службових слів, що підтверджує її давність і цілісність. Відмінності між центральними та периферійними говірками полягають у різній функційній активності давніх первинних препозитивів. Діалектну специфіку засвідчує використання синонімічних прийменниково-відмінкових конструкцій, їх варіювання залежно від тематики висловлювання.

Ключові слова: середньонаддніпрянський діалект, діалектний текст, прийменникова система, ядро й периферія, релятивна семантика, семантико-синтаксичні відношення

1. Вступ

У сучасному мовному середовищі під впливом глобальних інтра- й екстра-лінгвістичних чинників невідворотно зникають специфічні діалектні риси, що є частиною сутності кожної нації. У зв'язку з цим особливої ваги набу-

Цитування: Мартинова, Г. І., Шербина, Т. В. (2022). Прийменникова система середньонаддніпрянських говірок. *Українська мова*, 1(81), 86–102. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2022.01.086>

ває фіксація мовлення діалектоносіїв, адже саме в текстах зосереджена інформація про ментальність, систему цінностей народу, його історичний досвід. Важливими виразниками специфіки й самобутності української мови є службові слова, використання та функціонування яких у різних говорах засвідчує багатогранність граматичних зв'язків, розмаїтість синтаксичних конструкцій, що часто неможливо відтворити засобами іншої мови.

Загальновідомо, що прийменники містять у собі значний обсяг інформації про особливості сприймання довкілля носіями мови, однак понятійна й референтна сутність цих одиниць є об'єктом дискусій не лише в українському, а й у слов'янському мовознавстві загалом. Вони репрезентовані в дослідженнях білоруських учених (Конюшкевич, 2007), польських лінгвістів (Ляхур 2005), російських мовознавців (Всеволодова, 2004). В україністиці прийменники ґрунтовно вивчені в працях І. Вихованця (Вихованець, 1980), А. Загнітка (Загнітко та ін., 2007; Загнітко та ін., 2009), Л. Бутко (Бутко, 2008), А. Лучик (Лучик, 2003). У науковій літературі препозитив розглядають як службове слово (Селіванова, 2010, с. 592–593; Жеребило, 2010), зокрема з послабленим лексичним значенням (Бондаренко, 1961; Мельничук, 1961; Колодяжний, 1960; Іваненко, 1980), чи, навпаки, самостійне, якому властива єдність лексичного і граматичного значень (Русакова, 2005, с. 33), як прислівник узагальненого значення (Кучеренко, 1964, с. 143). Відомі також спроби обґрунтувати концепцію морфемної природи прийменника (Курилович, 1962); у сучасних граматиках препозитиви кваліфікують як окремий тип службових слів-морфем (Городенська, 2017, с. 596).

У мовознавстві побутує думка, що прийменники найуживаніші з-поміж службових слів (Колодяжний, 1960; Михайленко, 2013, с. 187), що їх потрібно розглядати не лише як одиницю словника, але і як функційну одиницю мовлення (Всеволодова, 2004). Тому, на нашу думку, важливо аналізувати препозитиви в діалектному тексті, що дає змогу виявити їхній репертуар і початкові приховані зміни в семантиці, що з часом або стає формально актуалізованим, або відходить у пасивний запас.

Зауважимо, що специфіку використання прийменників у народному мовленні досліджували нечасто. У східнослов'янському мовознавстві, зокрема російському, їх розглянуто серед інших класів службових слів (Волгіна, 2008), в аспекті функціонування в російській діалектній і літературній розмовній мові (Медведева, 2009), на матеріалі говірок одного району (Хромчанка, 1989) чи однієї говірки білоруської мови (Сегень, 2001). В українській діалектології подібні дослідження теж фрагментарні як щодо охоплення території, так і щодо репертуару прийменників. Зокрема, М. Г. Железняк розглянув вживання препозитивів у східнополіських говірках і літературному мовленні (Железняк, 1988), Т. В. Сивокозова проаналізувала історію розвитку прийменникових конструкцій із прийменником *до* та іменниками в родовому відмінку в пам'ятках східнополіського говору XVII–XVIII ст. у зіставленні з сучасними говірками (Сивокозова, 2014). Важливу інформацію про поширення та специфіку функціонування

препозитивів у діалектах представлено в *Атласі української мови* (АУМ) та регіональному *Атласі українських говірок Північної Буковини* К. Ф. Германа (Герман, 1998). На матеріалі діалектних текстів описано службові частини мови й вигуки в граматичній системі західноподільських говірок (Коваленко, 2011), моделі локативних і темпоральних синтаксем у східнословобожанських говірках (Сердюкова, 2002), прийменникові дієслівні словосполучення в східностепових говірках (Білик, 2003), прийменники в наддунайській степовій говірці (Делюсто, 2010), у говірках середньонаддніпрянсько-степового порубіжжя (Щербина, 2015). У монографії А. О. Колесникова службові частини мови, зокрема й прийменники, розглянуто в текстовому оточенні, указано на специфіку їхнього використання, варіативність, у межах прийменника вирізняє генетичні й динамічні маркери та представлено їх у просторовій проекції (Колесников, 2015, с. 436–459). Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що прийменникова система середньонаддніпрянського діалекту, що став основою формування української літературної мови, ще не була об'єктом ґрунтовного дослідження як щодо опису її репертуару, специфіки сполучуваності та функціонування, так і виокремлення в ній літературно нормативного й вузьколокального.

Мета дослідження — репрезентувати репертуар та особливості вживання прийменників у середньонаддніпрянських говірках, виокремити центр і периферію їхньої прийменникової системи, проаналізувати типові й специфічні вияви релятивної семантики.

Дослідження системи препозитивів, засвідчених у середньонаддніпрянських говірках, провадимо на ґрунті концепції сучасної функційної граматики. Згідно з нею прийменник кваліфіковано як «окремий тип службових слів-морфем», що мають основну функцію — «адвербіалізувати субстантив, разом із яким він становить одне функційне слово» та виражати суто граматичне значення і релятивну семантику (Городенська, 2017, с. 596).

Джерелом для написання статті стали діалектні тексти, засвідчені в середньонаддніпрянських говірках упродовж 1993–2013 рр. і представлені в збірниках (ГПК, ГЗП, ГЧ) та у вигляді електронної фонотеки на компакт-дисках. Вони репрезентують спонтанне зв'язне мовлення діалектоносіїв, що дає змогу фіксувати прийменники в системі, представити їх репертуар, продуктивність / непродуктивність, варіативність, а також лакуарність, що складно виявити за програмою. Аналіз 2217 одиниць у зв'язному тексті вможливує цілісне вивчення прийменникової системи середньонаддніпрянського досліджуваного ареалу, виявлення її ядра й периферії та особливостей функціонування прийменників у просторовій проекції.

2. Репертуар одиниць та їхня частотність

У прийменниковій системі середньонаддніпрянського діалекту представлені переважно первинні давні мовні одиниці, успадковані з праслов'янської мови, — *в* (*у*), *на*, *з* (*с*, *із*), *до* (зрідка *о*, *од*), *по*, *за*, *про*, *для*, зрідка *к* (*ок*, *ік*), *над*, *під*, *без*, *при*, *між* (*миз*), *через*, *од* (*від*). Фіксація препозитивів у

діалектних текстах із різних груп середньонаддніпрянських говірок — центральної, північної, східної та південної (див. за: Мартинова, 2003, с. 250–253; к. 31) — засвідчує, що вони становлять незначний відсоток від загальної кількості слів у текстах (від 2,4% до 7,5%), а частотність їх використання залежить від тематики мовлення: у діалектних текстах про життя та побут тощо мовці використовують прийменники рідше — від 2,4% до 5%, ніж у розповідях про одяг, взуття, прикраси, способи їх виготовлення та носіння — від 4% до 7,5%.

Ядром прийменникової системи середньонаддніпрянського діалекту є найбільш частотні препозитиви *в (у)* (від 31% до 52% уживань), *на* (25,3% уживань) та *з (с, із)* (14,6% уживань). До приядерної зони належать прийменники *до* (4,9%), *по* (4%), *за* (3,4%), *для* (1,3%), *під (нид)* (1,3%), що функціують у всіх говірках, проте їхнє вживання менш продуктивне. Препозитиви *над, від (од), чириз, об, перед, біля, крізь, ради, замісто, посеред, крім (криме)* мовці використовують зрідка (див.: табл. 1), як і вторинні *коло, кругом, після, протів, наподобія, на протязі, у віді (в:іді), вверх*.

У науковій літературі прийменник кваліфікують як «окремий тип службових слів-морфем, основне функційне призначення якого — переводити субстантив, передусім іменник, а також субстантивований прикметник та синтетичний діеприкметник, із синтаксичної іменникової позиції в позицію прислівника» та вирізняють три основні семантичні типи прийменників: просторові, часові, логічні (Городенська, 2017, с. 596, 600–613). Водночас, на думку В. О. Горпинича, нерідко ці одиниці «стають граматичними знаками об'єктних відношень»; їх виражають «семантично послаблені прийменники», що «втрачають ознаки слова і перетворюються на граматичні форманти, які виконують роль об'єктної морфеми», перебуваючи між дієсловом і субстантивом (Горпинич, 2004, с. 266). К. Г. Городенська розглядає власне- і невласне-прийменникові семантико-синтаксичні функції, причому перші з них реалізують типові функції, належачи до адвербіальної зони, а другі — вторинні, зокрема «у післядієслівній позиції прийменник відокремлений від субстантива», утрачає семантичне навантаження, перетворюється на формальний елемент, що зрощений із дієсловом і функцієє як постфікс. Така сполука вказує на об'єктні відношення (Городенська, 2017, с. 613–618). Зважаючи на це, функціювання прийменників у діалектних текстах дає підстави виокремити три основні семантичні групи: просторові, часові й логічні та дві периферійні — об'єктні й атрибутивні.

У статті проаналізуємо лише функціювання в середньонаддніпрянських говірках кількох первинних прийменників: найбільш поширеного *в (у)* та рідковживаних фонетичних варіантів прийменників *між, поміж, під, попід* — *миз, помиз, нид, попид*.

3. Прийменник *в (у)*

Препозитив *в (у)* діалектоносії використовують найчастіше (789 уживань) із формами знах., род. та місц. відмінків, як і в літературному стандарті, для вираження об'єктних, просторових, часових, логічних і атрибутивних

семантико-синтаксичних відношень. Зауважимо, що найпродуктивніше прийменник *в* (у) вживаний у центральних середньонаддніпрянських говірках (від 31% до 52%), у північній, східній і південній групах він дещо зменшує функційну активність (див. табл. 1).

Об'єктні відношення виражені за допомогою посередництва препозитива *в* (у) у 294 випадках, найчастіше формами Р. в. (196 уживань) іменних частин мови, переважно займенників, що вказують на особу чи осіб: *ро|б|ив у нас чол|о|в|ік* (ДВ¹); *в|ней|і сим|н|і ни бул|о*, *у нас і|с|ічку р|і|зав* (Л); *в|мене|тоже бул|а|нас|іка*, *буде|м спат|у|тебе*, *в нас та|кий хв|і|гус був*, *та|ка в|його|була|п|ромисе|л*, *були|сил|н|і|верби в|л|удей* (Ш); *в|його|бул|и|ул|ики*, *на|кажду|п|р|адка в|їх|бул|и*, *в нас називалос|а|мисник*, *ко|мора в|д|і|да бул|а* (КН); *в|ус|їх|л|удей|бул|и|ковд|р|і*, *у|мати|р|ї|пожи|в|іт* (СП); *у|його|нас|іка|бул|а|у|д|і|да|у|Йаш|і* (ДН); *їа|у|Миш|ка|/|йак|Юл|гу|/|то|їа|в|їшала* (рушники), *у|мене|он|в|ісит|дв|і|кожу|шанки* (Пщ); *у|мати|ри|ной|і|сис|т|ри|прий|мак|быв* (Млш); *в нас|бат|ко|нир|ідний|быв*, *в|мене|мам|ка|т|кал|а*, *в нас там|л|іс|козачий* (Фд) тощо.

Використовуючи прийменниково-відмінкові конструкції *в* (у) + Р. в. з об'єктним значенням, оповідач зауважує про свій стосунок до описуваних подій: *у нас була|ше|свик|руха|/|во|на|сто|год|жи|ла*, *прий|їж|д|жайут|/|а|в|мене|д|ід|йак|раз|ли|жав*, *у мене|ше|од|не|в|мерло*, *у мене|син|од|ин* (Рзс); *а|в|нас|ни|бул|о|за|що*, *мага|зин|быв|/|у|нас|быв*, *і|в|мене|над|вор|і|там|/|а|вар|ї|а|йа|ка*, *це|бул|а|с|тарша|сис|т|ра|в|мене|/|Йав|до|ха*, *і|дес|у|мене|бул|а|ти|л|ичка|і|ка|бан|чик* (Іс); *а|на|го|ло|в|і|в|мене|були|бу|кети|було*, *о|це|в|мене|зароб|і|ток|та|кий*, *в|мене|г|рош|ї|й|ба|гато*, *с|к|і|ки|в|нас|най|ми|чок|було* (Жр); указує на причетність до мовного середовища: *у нас|ше|кри|ниці|а|/|ко|лод|аз|було|ка|жут|* (Ст) чи зорієнтовує слухача на особу того, про кого розповідає: *у|ней|д|воє|д|і|тей*, *і|в|доч|ки|хл|опи|ц|і|д|івчина|/|і|в|сина*, *і|в|сина|п|ерша|д|івчина*, *то|з|вав|с|а|са|чок|у|тебе|вже* (Рзс); *вже|си|ли|ж|у|його|ни|має*, *у|Сти|па|ниди|тоже|быв|ци|роз*, *то|д|і|у|нашой|Текл|і|д|івчинка|в|хонт|в|мерл|а* (Жр).

Прийменниково-відмінкові конструкції *в* (у) + Р. в., типовим для яких є об'єктне значення, у південних середньонаддніпрянських говірках мають ще й додаткові семантичні відтінки, зокрема належності, присвійності: *вос|ім|д|іс|ат|с|ім|год|у|Фид|ота* (Федотові), *з|араз|за|хато|у|в|ней|і* (її) *мага|з|ін* (Іс); *в|мене* (мої) *та|к|і|си|редн|і|коси|бул|и*, *хата|б|і|л|ша|йак|о|це|в|мене* (моя), *в|мене* (мої) *вс|і|д|іти|й|о|нуки|мар|чу|ки*, *с|вайба|в|нас* (наша) *була|у|л|у|тому*, *йак|у|Тита|ренка* (Титаренкова) *ма|ти|пок|ри|лас|а|си|ном*, *шо|у|нас* (наш) *д|ід|ску|пний* (Жр); *а|в|їх* (їхній) *бат|ко|быв|Андрей* (Ст). Названі прийменниково-відмінкові конструкції вжиті для узагальнення щодо належності: *де|в|кого* (чиясь) *ко|мора*, *дес|у|кого|с*² (чиясь) *ко|рова|/|дес|у|кого|с*² (чиясь) *йа|кас|сл|і|па|ко|н|ака|ски|тал|ас*, *в|їх* (їхні) *пол|а|ни|мо|гл|и|об|робл|ат* (Іс). Посесивна семантика вияскравлена

¹ Тут і далі використано посилання на говірки Середньої Наддніпрянщини за адміністративним поділом до реформи 2020 р., оскільки діалектні тексти записані на початку XXI ст.

Таблиця 1. Частотність функціонування первинних прийменників у середньонадніпрянських говірках

Група говірок	Говірка	Усього слів у тексті	Усього прийменників у тексті	в / у	на	з (с, із)	до (д)	по	за	про	для	к / ок / ік	над
Північна	Дв	2713	135 (5%)	45 (33%)	42	20	2	10	7	–	–	–	–
	Кн	5915	160 (2,7%)	58 (36%)	38	28	4	2	6	1	4	–	1
	СП	4286	159 (3,7%)	61 (38%)	43	17	12+1	9	8	–	–	1	2
	Л	4686	142 (3%)	42 (29%)	28	25	11	8	9	–	2	–	2
Центральна	Дн	2766	137 (5%)	42 (31%)	45	31	3	2	2	–	2	–	1
	Пщ	5853	139 (2,4%)	66 (47%)	30	11	8	3	7	–	4	–	–
	Ш	5566	183 (3,3%)	96 (52%)	28	18	9	7	6	–	6	3	2
	Ст	3924	147 (3,7%)	49 (33%)	40	29	9	6	1	–	3	–	–
Східна	Мл	4369	132 (3%)	57 (43%)	26	17	75	8	–	1	–	1	1
	Фд	5728	136 (2,4%)	48 (35%)	40	9	6	12	9	–	–	2	–
Південна	Рзс	2445	184 (7,5%)	42 (23%)	42	28	4	3	1	–	4	–	–
	Жр	7329	388 (5,3%)	123 (32%)	92	59	35	8	29	1	2	1	2
	Іс	4331	175 (4%)	60 (34%)	43	23	9	5	15	–	–	–	–

Група говірок	Говірка	Усього слів у тексті	Усього прийменників у тексті	під / під	без	при	між / між	перед	від / од	через	об	посеред	крім
Північна	Дв	2713	135 (5%)	3	3	2	1						
	Кн	5915	160 (2,7%)	2	1	1		1		1	1		
	СП	4286	159 (3,7%)	1	–	1	–	–	1	3	1		
	Л	4686	142 (3%)	3	1	1			1	1			
Центральна	Дн	2766	137 (5%)	3	–	–	–	–	1	–			
	Пщ	5853	139 (2,4%)	2	–	–	–	2	–	–	–		
	Ш	5566	183 (3,3%)	2	–	–	–	–	1	–	–		
	Ст	3924	147 (3,7%)	1	–	–	–	–	2	–	–		
Східна	Мл	4369	132 (3%)	1	–	–	–	1	1	1			
	Фд	5728	136 (2,4%)	1	–	–	–	–	–	–	–		
Південна	Рзс	2445	184 (7,5%)	4	–	2	–	1	1	1	–	–	–
	Жр	7329	388 (5,3%)	9	1	2	–	1	4	5	–	–	1
	Іс	4331	175 (4%)	1	1	1	1	–	–	–	1	–	–

в конструкціях в (у) + Р. в. + в (у) + М. в., де перший складник структури (в (у) + Р. в.) позначає присвійність, а другий (в (у) + М. в.) — локалізацію дії: *та пиридова стоїла а у мене в хатиці, і в нас у хатах оті/красні* (Іс); *а в нас у роду було так* (Жр).

Функцію граматичного форманта виконує прийменник *в (у)*, який зрідка вживають із формами М. в. (48 уживань): *жарил і у чавунчиках* (Дв); *робилос а в дїжках* (Ш); *у тих кор'яках розводиц'а, мочиц'а у кор'яках*, де *кор'яки* 'курячий послід' (Дн); *у шаплицу моч'ат', у цибулі й воли крас'ат'* (Пщ); *в формях іїї нечут'* (Ст); *в дїжї робил і, ото у тому на моч'увал і* (Млш); *квасил і ни в банках, в дїжїц'ї кан'ешно сол'ил і, варил і в кат'лах, ну в горіжках варил і* (Фд); *це наче чит'ал а у книжї* (Іс), стаючи граматичним показником вказівки на непрямий об'єкт дії. Передаючи об'єктні відношення, конструкції в (у) + М. в. вказують на предмети одягу, взуття чи прикраси: *в кар'сетах ходил і, ходили і в вал'анках / і в чобот'ах* (Пщ); *їе в мене в чому ходит', звалас а в ід'лога в свиц'ї, моїа тоже б'ігал а у цв'ітку онучка, а тоді в хвал'ї вже, ходили хлопці й мужики в чимирках* (Рзс).

Прийменниково-відмінкові конструкції в (у) + З. в. (28 уживань) засвідчені в середньонадніпрянських говірках зі значенням спрямування дії на об'єкт: *ни бу'ло в шо взувац'а* (Ст); предмета, усередину якого спрямована дія: *у торбинку шишнич'ки* (насипали) (Фд); *нам ішав у мед, наточив у шони'буд'* (Кн); *у мис'ки і в погриб / шоб ни те / йак з'імоу* (Пщ); *ск'л'ал і в м'ішок, ти'пер усе в банки* (Млш); *то во'на в пелену набе'ре / та й винесе, ставит' той ка'зан у в'ідро* (Жр); об'єкт, із яким пов'язана інтелектуальна дія: *в Бога ни в ірили* (Ш); із яким щось стикається: *у кур'яки мочил і* (Пщ); *у вир'тат зат'агают' т'ї ниточки* (Жр); який є об'єктом зацікавлення: *у карти тоді мал'о хто грав, в карти грал і* (Кн). Зрідка прийменник *в (у)* в сполученні зі З. в. субстантива вжитий при вказівці на ділянку прояву якої-небудь дії чи ознаки: *би'рут' у руки* (Ст); *и'пер / т'іки в ноги змерзла / так і горло болит'* (Жр).

Для вираження просторових відношень прийменник *в (у)* поєднують із формами З. та М. в. (186 уживань), причому обидві прийменниково-відмінкові конструкції майже однаково продуктивні в більшості середньонадніпрянських говірок (64 і 57 уживань відповідно), а в південних середньонадніпрянських говірках засвідчуємо переважання конструкцій в (у) + З. в. (42 уживання) над структурами в (у) + М. в. (23 уживання). Конструкції в (у) + М. в. вказують на внутрішню локалізацію, виражаючи різні значення:

— локалізацію в межах просторового орієнтира: *робив чол'ов'ік у сил'ї, у Кийів і йармарок* (Дв); *поваром був у кол'госп'ї, була сист'ра в Гуса'ч'івц'ї* (Л); *по'радок був у двор'ї, у йару баба ц'а жи'ла* (Ш); *лов'ат' у тому мор'ї, у Соч'ї йа йіздил'а* (СП); *а т'ї в окопах у Стіц'івц'ї, в іт'р'ак був в го'род'ї, шо варит' йісти / в сад'ку, шо мол'отил і ним в кол'госп'ї, та йа в пол'ї й вир'осл'а, там в Кийів'ї войувал і, а та д'івчина бу'ла в Гир'ман'її, сч'ч' і в га'йу пирик'ли'каліс'а, а в Скал'ї'ватц'ї кар'йер йе* (Іс); *де в ін / у Козац'кому*

був, во|дилис' дес' у **бири|гах**, пли|мен:ик / о|цей / шо в **Чигрин'ї** / той у **Чир|касах** / а той у **Кирово|град'ї** (Рзс);

— місця дії всередині просторового орієнтира: в **кл'уб'ї** убу|вайимос', у **плотн'ї** ро|бив, по|буде в **с'їл'рад'ї**, у **кан|тор'ї** до|жн'ї ос|тац':а (Л); у **хатиниц'ї** то|жи ж н'їч' бул'а (Кн); ви|лика а|л'андра була в **хат'ї** (Ш); **брат** в **одн'ї** **поло|вин'ї** / а ми в **д|руг'ї**, це н|рйидим в **обше|жит'ї**яа (Жр); ми бул'и йак котр'ї там / в **по|в'їц'ї**, ка|жу шо |наче в **пал'амарн'ї** / а та |каже / йа|ка ж та пал|марн'а?, а з'ї|моу в **хатах** / кра|сиво вб'ї|райуц'а, **Йаша** тор|гував За|харк'ів в **мага|з'їн'ї**; і в **погр'їбах** хо|валис'а (Іс);

— контакт із внутрішньою частиною просторового орієнтира чи його поверхнею: вчи|нали у **ма|к'їтрах** (Дв); по|душки в **угл'у** скл'а|дал'ис'а (Кн); мн'али у **ма|к'їтириц'ї** (Пщ); робили у **кост|рул'ц'ї** т'їй / ли|м'їшка (Рзс).

Поєднуючись зі 3. в., прийменник *в (у)* передає просторове значення:

— кінцевого пункту руху: забр|ал'и в **Ге|р|ман'ї**юу, бе|рут' у **Гир|ман'ї**юу, у **кл'уб** бул'о йде|м (Дв); ве|зли |наче в кра|шчу / у кур|кул'с'ку **хату**, зе|їшчу в **Л'ївоновку**, н'їшов у **Ста|ви**, в **Р|жишч'ів** йїз|див, у **Гуса|ч'івку** н'їшов (Л); в **л'їс** поси|лайут', в **од|но** (місце) зог|нали, вив'їз у **за|вод** у **пи|йовс'кий** (Ш); по|в'їз ми|не в **Ав|рам'івку** у **бол|ниц'у** (Млш); йак нас до |церкви ви|зут' гов'їти / с'уди в **Хв|дор'івку** (Фд); **Ган:а** н'їде в **Ново|мір|город** / а ти н'їдиш у **Вино|градовку**, ми в **іко|ном'ї**юу ходил'и, об|ход з|ро|бит' та в **каб'їн'ет** (Жр); іс|ходил'ис'а в **одну** **хату**, за|везл'и аж у **Ли|би|дин** у **бол'ниц'у** (Іс); забр|ал'и його в **ар|м'ї**юу (Рзс);

— напрям руху чи спрямування дії: **брат** в **одну** **с|торону** / йа в **д|ругу** (Ш); **дв|вимос'а** у **в'їкна** (Фд).

Оскільки дослідники кваліфікують прийменниково-субстантивні сполуки як аналітичні синтаксичні прислівники, що за позиційними й семантичними характеристиками дублюють синтетичні обставинні й означальні прислівники (Городенська, 2017, с. 614), то зараховуємо до цієї групи й препозитиви з іменниками в 3. в. (148 уживань), що виражають синкретичні об'єктно-просторові відношення: становл'ус'а в **л'аву**, во|зил'и в **скл'ад**, во|зил'и у **сто|ги**, у в о|це **дно** стромл'айуц':а (Дв); у **лавку** зда|вали, по|падали ж у ту **бо|чку**, у **с'їчку** на **хат'ї** накла|дут', кла|дут' воси|ни у **д'їжку**, в **по|гриб** йїх іс|пустим / в **кри|ниці** спус|кали, в **мари|над** кла|дут', кл'ал'и в **ка|пусту** (Ш); часто ці конструкції використані для позначення сфери діяльності чи установи: н'їшла в **най|ми**, по|ставили в **д'ївочу** **ланку**, ни бул'о йак ходит' у **ш|колу**, йа в **ш|колу** ни до|ходила, йак ти в'їз'миш у **п'ятий клас** чи в **шостий** (Жр); Р. в.: жи|ла в **бат'к'ів**, у **бат'ушки** йа була (Ш); у **о|нуки** жи|ве (СП); М. в.: чир|вики у **сумоц'ї**, в **пи|ч'ї** пи|чем, кл'учка (є) в **ко|л'ис'ц'ї**, в **л'їс'ї** ви|росл'а (Дв); на|писано в **га|зет'ї**, про|да|вавс'а в **мага|з'їн'ї**, поча|ли сма|лит' у **ко|мор'ї**, в **зимл'анц'ї** жи|ли, с|тавл'айут' це в **хат'ї** / у **те|плому** (Ш) тощо.

Прийменник *в (у)* із 3. в. субстантива слугує також для вираження часових відношень, позначаючи проміжок часу, коли відбувається дія (32 уживання). Найчастіше ці конструкції називають:

— дні тижня: **в суботу чи в неділю прийдуть** (СП); **часто у п'ятницю / у п'ятницю забірали ху́дбу** (ПШ); **наче в неділю їа це зробила** (Жр); **а тоді вичіринка в суботу гуляйціа / а в неділю свайба** (Рзс);

— частини доби: **в обід прийшла** (Млш); **це часов в одінац'ат' ночі у в'ікно гаргар** (Жр);

— загальні часові поняття: **в оце врем'яа робл'ат'** (Ш); **у буден:ий ден' то можна, шаткуват' у буд'який ден'** (Ст); **і ми ден' у ден' од с'в'ітан':а до смеркан':а стоїали одно кр'із' одно** (Ш); **ну от в таке врем'яа / ну / чут' п'ізн'іше** (Жр);

— вік людини: **у чотирнад'ц'ат' год пошла їа** (Дв); **п'ішла в дванадц'ат' год** (Ст); **їшла зам'їж у шіснадц'ат'** (Жр);

— процеси, події: **та їа вже з тими діт'ми жила в бат'к'ів в ту окупац'їю** (Ш); **а його ж їйл'и в жни'ва із огірками** (КН); **вмерло в гол'одовку** (ПШ); **пирижил'и у воїну, остал'ас'а у ту воїну** (С); **та в голодовку було, розірвало хлопц'а у воїну, бат'ко їак поїхав в похорон** (Жр); **була ї мати / в гол'одовку це, ой коли / у хронт** (Іс); **кидал'и та'к'і листівки в:оїну** (Рзс).

Зрідка в діалектних текстах темпоральне значення передає конструкція в (у) + М. в. субстантива: **умерл'и в одному году** (Дв); **на Масл'ан'їй шоб бул'о ж чого ж вареники варит'**, **во'на в д'ецтв'і заробил'а** (КН); **в тридц'ат' с'омому п'ішла зам'їж** (Ст); **в груд'н'ї м'іс'яц'ї вмерл'а** (Млш); **в ма'їу ни'хай їа туди п'ішла** (Жр).

У кількох випадках фіксуємо синонімічні сполуки: прийменник в (у) + М. в. функціують як синоніми до прийменниково-субстантивних поєднань в (у) + З. в.: **ни'ма в чому** (=у що) **в'зуц'а ї уд'аг'тис'а** (Іс); на + М. в. зі значенням місця дії: **в однім полі с'їють'**, **в друг'ім їарі'на** (Ш); **робил'а все врем'яа в колгосп'і в бур'аках** (Млш); **земл'ї бул'и ни в полі / ... ну в полі тоді ни варил'и** (Фд); прийменник в (у) + З. в. є синонімом до прийменниково-субстантивних поєднань на + З. в. на позначення проміжку часу, упродовж якого відбувається повідомлюване: **ми тоб'ї будим по'нуду да'ват' в м'іс'яц'** (Л); може бути вжитим у значенні Д. в., позначаючи адресата: **скаж'іт' у Журавку** (скажіть комусь із Журавки) **їа Журавки Кол'а** (Жр). Зрідка засвідчуємо вживання прийменниково-відмінкових форм З. в. у значенні М. в.: **мо'ч'ил'и у тва'н'уку** (=у тва'н'уц'ї), **з'реб'ін' у те ж днишч'е** (=у днишч'ї) (Фд); один випадок використання прийменниково-іменникової конструкції в (у) + М. в., синонімічної до безприйменникового вживання форми О. в. (М. в. = О. в.): **у д'їжчик'ках ползувалис'** (=д'їжчик'ками) (Млш); структури у + М. в. у значенні з + Р. в.: **у в'ідр'ї напилас'а** (=з в'ідра) (Рзс).

Логічні прийменники слугують для вираження різновидів логічного зв'язку між явищами: причини, мети, відповідності та допустовості, причому їхнім ядром вважають ті, що передають причинові та цільові відношення (Городенська, 2017, с. 610–613). В обраних для аналізу діалектних текстах не виявлено таких препозитивів. Водночас у кількох говірках засвідчені сполуки субстантива в М. в. з прийменником в (у) зі значенням кількісних

відношень: *а ос'уди|во о|так н'і|л' в основ|ному; в основ|ному |ц'і|л' у |з'і|му ба|л' ака|л' и / |й|ак на|ви|с|н'і по|с'і|ят' / обо|ра|ц':а; |р|азн'і там |й|а|го|д|ки / х|то шо зм'і|г / те |й| засу|ши|в / з то|го |й| ва|рил' и уз'вар о|це ж к |п|разникам / в основ|ному на ку|т'у; так у|же т'ре|бу|ют' / |й|а|кий мо|го|ри|ч / там с|к'і|ки го|р'і|лки / с|к'і|ки там з'ро|ши|й / да|й|ут' |ц'і|м / шо це на во|рот'а|х / в основ|но-му |р|одич'і / а|бо на|руб|ки (Кн); |п'і|лок о|так при|ши|й // у чо|ти|р'і / в |п'і|ят' |п'і|лок о|це (Рзс); іменника в З. в. з прийменником *в* (у) зі значенням способу дії: *в'ін позна|комив'а з тим |й|ев|рей|ем / і той |й|ев|рей |й|о|му в кри|д'і|т ст'і|ки |на|да чо|го (Ш); |к|ой|ки б'і|лен'к'і в р'і|д (Жр).**

Однією з універсальних властивостей мовної системи дослідники вважають наявність синкретичних утворень, що спостерігаємо і в окремих прийменниково-відмінкових конструкціях із прийменником *в* (у), зокрема поєднання різних семантико-синтаксичних відношень:

— об'єктно-обставинних способу дії (11 вживань), переважно з субстантивами в З. в.: *по|скла|дал' и в |к|опи, гу|л'а|ймо ... у ск'л'а|дки (Дв); кл'а|дут' у |к|опи, ск'л'а|л' и |й|о|го в |к|опи, кл'а|дут' у с|ки|рту (СП); одб'і|рай|е у сно|пи, ск'л'а|дай|ц':а у по|л'у|к'і|пки (Дн); ка|чал' и в та|к'і ка|чал|ки (Млш); кра|сиво вб'і|рай|у|а і гу|л'а|ют' гу|л'а|ймо в кра|су, сто|й|ат' |л'у|ди / в |оч|ир|ид' / в |оч|ир|ид' з кл'ума|ч|ками (Іс); зрідка в М. в.: на|р'і|зат' в с|ки|боч'а|х (Млш);*

— обставинних місця і мети (1 вживання): *по|й|ї|хав в ко|ман|д'і|ровку (Жр);*

— обставинно-атрибутивних (2 вживання), виражених формами іменників у М. та З. в.: *ди|ри|вина в |л'і|с'і та|ка, |ви|митут' че|р'і|н' ту у пи|ч'і (Ст);*

— об'єктно-атрибутивних (4 вживання): *хай |й|ак у гр'а|з'і |зай|де ду|ш с|к'і|ки (Пш); бо все |по|л'е бу|л'о в т'і|х / в са|л|датах (Іс); в'і|ко в ск'р|ин'і бу|ло п'р'а|мо (Жр).*

Поєднуючись із М. в. субстантива, прийменник *в* (у) входить до складу фразеологізованих сполук, що виражають обставинні відношення: *пой|ав|ил' ис'а в с'і|в'і|т'і |б'і|л'о|му (Кн);* логічні: *і |до|с'і во|но ми|н'і в па|м'і|ят'ку (Жр).* Зрідка структури в (у) + М. в. вжиті в діалектних текстах для передавання предикативних семантико-синтаксичних відношень: *а|ле |й|ак у|же с|тало здо|ров'я н'і|до|ку|ва|ц':а / ни в з'моз'і / то |й|а б'ра|тові 'д'а|ла т'ро|хи (вуликів із бджолами) / б'рат жи|ве в По|то|ц'і / то в'ін заб|рав т'ро|хи / а т'ро|хи про|дала / л'і|кв'і|д'і|рувала |й|їх / бо |й|а вже ни в з'моз'і |й|їх ди|р|жат' (Ш); во|ни в су|с'і|дах жи|ли, |мо|же / у та|кому состо|й|ан'ї|ї бу|ла (Жр); та ше ж і в ро|бот'і ду|рна (Рзс).*

Аналіз діалектних текстів засвідчив, що мовці віддають перевагу фонетичному варіанту *в* (536 вживань) порівняно з *у* (253 вживання). Зрідка трапляється варіант прийменника *во*: *це во сн'і |й|а з|най|у (Жр).* Зауважимо, що вибір мовцем прийменника *в* чи *у* не залежить, на відміну від літературного стандарту, від фонетичних умов: *по|й|ї|хав в ко|ман|д'і|ровку, бу|ла в Ви|но|г|ра|дов'ц'і, та |бу|ди|ш у нас, |й|ак зда|вило во|но у |го|р'і (Жр); торго|у|вав За|харк'і в ма|га|з'і|н'і, а т'і в о|ко|пах у Ст|и|ц'і|в'ц'і (Іс); ро|били*

у *кострул'ці т'ій*, *носив кубанку у мене* (Рзс). З історичного погляду, у та в — це різні праслов'янські прийменники, уживання яких залежало від відмінкової форми субстантива: більш поширений в поєднували зі знахідним і місцевим відмінками, а препозитив у зі значенням віддалення від чогось був уживаний із формами родового відмінка (ЕСУМ 6, с. 9). Припускаємо, що в мовленні середньонаддніпрянців уживання прийменника в чи у частково є відображенням давніх морфологічних процесів, засобом милозвучності мовлення, а також залежить від мовних уподобань комуніканта, темпу мовлення, зручності артикуляції тощо.

4. Рідковживані прийменники

На особливу увагу заслуговують рідковживані в північних середньонаддніпрянських говірках фонетичні варіанти прийменників *між*, *поміж*, *під*, *попід* — *миз*, *помиз*, *пид*, *попид*; саме вони, на нашу думку, засвідчують архаїчність досліджуваного континууму. Варіант *миз* (7 фіксацій), уживаний із формами іменників в О. в. і слугує для вираження обставинних просторових відношень: *дак ме^не о^то вл^овил^и о^тут миз^а горами / о^це миз^а горами / шо отуд^о із се^на* (Кв); *О^це ми жи^ли о^там миз^а лугом* (Дрз), а в З. та О. в. — синкретичних об'єктно-просторових відношень: *сто^йали йо^го два^а сини миз^а л^уд^ами* (О); *йа миз^а кон^и в^пал а* (Пм); *на на^раду йізди^л а в^п Київ миз^а л^уди добр^и* (Кд); *да в^п іжску с^топчимо / миз^а гур^ками / с^в іжких гур^ків бу^ло ж о^то кл^адем* (Кв). Варіант *помиз* (2 вживання) також є виразником таких відношень: *у^же ж йа ша^тайус^а по^миз^а хло^пц^ами / по^миз^а д^ів^чатами* (Ос).

Прийменник *пид* (10 уживань) у поєднанні зі З. в. іменника є виразником просторових семантико-синтаксичних відношень, указуючи на рух у простір нижче предмета: *у м^ішок і пид^в ішувал^и пид^а тр^ам / пид^а дошку пок^лав* (Дм); *пид^стел^ут^а шо там пид^а гол^ови йа^к іс^а по^душе^чки* (Лц); *пид^а його кл^аал^и мн^асо* (Хц); рідше — часових відношень (1 вживання): *а пид^а гол^од і просо^с ійал^и* (Дв). У сполученні з О. в. іменника цей препозитив використовують для позначення місця під просторовим орієнтиром чи після нього: *у кл^уб бу^ло йде^{мо} до пид^а ру^койу те* (йдеться про черевики); *а пид^а го^родом т^іпал^и* (Дв); *пид^а л^ісом жив* (Пм); *пид^а н^изом о^тамичка / пид^а пид^н іжками т^іми* (Вп).

Прийменник *попид* (1 уживання) засвідчений у поєднанні з О. в. іменника для позначення місця поширення дії стосовно просторового орієнтира: *а в^п ін^ігав по^пид^а хатами тут* (Кв).

5. Висновки

Комплексне вивчення прийменникової системи середньонаддніпрянського діалекту у функційно-граматичному та ареальному аспектах засвідчує в основному однаковий репертуар мовних одиниць, належних до ядра системи названих службових морфем, що підтверджує її давність і цілісність. Відмінності між центральною та північною, східною, південною групами середньонаддніпрянських говірок полягають у зменшенні функ-

ційної активності первинних давніх препозитивів на периферії; у наявності в північній зоні середньонадніпрянського діалекту фонетичних варіантів архаїчних прийменників *миз, помиз, пид, попид*, що не засвідчені в інших досліджуваних говірках. Аналіз діалектних текстів виявив найвищу продуктивність прийменника *в (у)*, уживаного респондентами для вираження об'єктних, просторових, часових, логічних (способу дії, мети), а також атрибутивних, предикативних і синкретичних семантико-синтаксичних відношень.

Діалектну специфіку засвідчує використання прийменниково-відмінкових конструкцій *в (у) + М. в.*, синонімічних до прийменниково-субстантивних поєднань *в (у) + З. в.*; *на + М. в.* зі значенням місця дії, до безприйменникового вживання форми *О. в.*; у значенні *з + Р. в.*; конструкцій *в (у) + З. в.*, синонімічних до поєднань *на + З. в.* на позначення проміжку часу. Особливості функціонування прийменника *в (у)* репрезентує переважання конструкцій *в (у) + З. в.* над структурами *в (у) + М. в.* у південних середньонадніпрянських говірках на протигагу майже однакової продуктивності цих прийменниково-відмінкових конструкцій у більшості середньонадніпрянських говірок.

Перспективним вважаємо ґрунтовний аналіз семантико-синтаксичних відношень та особливостей функціонування в просторовій проєкції препозитивів *на, з (із, зі)*, належних до ядра прийменникової системи середньонадніпрянського діалекту. Докладнішого представлення потребує поширення архаїчних прийменників *о, од, об, к (ок, ік)*, що становить перспективу подальших студій.

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ ГОВІРОК

Дв — Дівички Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл.; Л — Леонівка Кагарлицького р-ну Київської обл., Кн — Кононівка Драбівського р-ну Черкаської обл., СП — Слобода-Петрівка Гребінківського р-ну Полтавської обл.; Ш — Шандра Миронівського р-ну Київської обл., Дн — Денисівка Оржицького р-ну Полтавської обл., Пщ — Піщане Золотоніського р-ну Черкаської обл., Ст — Старосілля Городищенського р-ну Черкаської обл.; Мл — Мелюшки Хорольського р-ну Полтавської обл., Фд — Федорівка Глобинського р-ну Полтавської обл.; Жр — Журавка Шполянського р-ну Черкаської обл., Іс — Іскрене Шполянського р-ну Черкаської обл., Рзс — Розсошинці Чигиринського р-ну Черкаської обл.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

АУМ — Закревська, Я. В., Залеський, А. М., Назарова, Т. В., Варченко, І. О., Бандрівський, Д. Г., Григорчук, Л. М., Жилко, Ф. Т. ... Малахівська, О. А. (1984, 1988, 2001). *Атлас української мови* (т. 1–3). Київ: Наукова думка.

Герман — Герман, К. Ф. (1998). *Атлас українських говірок Північної Буковини* (т. 2. Словозміна. Службові слова). Чернівці: Чернівецький державний університет імені Ю. Федьковича.

ГЗП — Мартинова, Г. І. (упор.). (2012). *Говірки Західної Полтавщини: збірник діалектних текстів*. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А.

ГПК — Мартинова, Г. І., Денисенко, З. М., & Щербина, Т. В. (ред.). (2008). *Говірки Південної Київщини: збірник діалектних текстів*. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А.

ГЧ — Мартинова, Г. І., Таран, А. А., & Щербина, Т. В. (ред.). (2013). *Говірки Черкащини: збірник діалектних текстів*. Черкаси: Вид-ець Чабаненко Ю. А.

ЕСУМ — Півторак, Г. П., Пономарів, О. Д., Стоянов, І. А., Ткаченко, О. Б., & Шамота, А. М. (ред.). (2012). *Етимологічний словник української мови: у 7 т.* (т. 6: У–Я). Київ: Наукова думка.

Жеребило — Жеребило, Т. В. (2010). *Словарь лингвистических терминов*. Назрань.
Селіванова — Селіванова, О. О. (2010). *Лінгвістична енциклопедія*. Полтава: Довкілля-К.

ЛІТЕРАТУРА

- Білик, Л. С. (2003). *Дієслівні словосполучення у східностепових говірках Донеччини* [автореф. дис. канд. філол. наук, Дніпропетровський національний університет]. НБУВ. http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=U=&S21COLORTERMS=0&S21STR=%D0%A8141%2E14%2D220%24
- Бондаренко, В. А. (1961). *Предлоги в современном русском языке*. Москва: Учпедгиз.
- Бутко, Л. В. (2008). *Неповнозначні лексичні комплекси української мови (структурно-семантичний і функціонально-стилістичний аспекти)* [автореф. дис. канд. філол. наук, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка]. НБУВ. [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuvcgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%91%D1%83%D1%82%D0%BA%D0%BE%20%D0%9B\\$](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuvcgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%91%D1%83%D1%82%D0%BA%D0%BE%20%D0%9B$)
- Вихованець, І. Р. (1980). *При́менникова система української мови*. Київ: Наукова думка.
- Волгина, О. В. (2008). *Служебные слова в нижегородских говорах* [автореф. дис. канд. філол. наук. Вятский государственный гуманитарный университет]. <https://www.disscat.com/content/sluzhebnye-slova-v-nizhegorodskikh-govorakh>
- Всеволодова, М. В. (2003). Предлог: поле и категория (аспект функціонально-комунікативної граматики). *Лінгвістичні студії*, 11, 33–38.
- Всеволодова, М. (2004). Предлоги в синхронии и диахронии: морфология и синтаксис. Первые результаты межнационального проекта. У *Функціонально-комунікативні аспекти граматики і тексту. Збірник наукових праць, присвячений ювілею А. П. Загнітка* (с. 153–180). Донецьк: Донецький університет.
- Городенська, К. Г. (2017). Службові слова-морфеми. В І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, & С. О. Соколова, *Грамматика сучасної української літературної мови. Морфологія* (с. 594–608). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Горпинич, В. О. (2004). *Морфологія української мови: Підручник для студентів вищих навчальних закладів*. Київ: Академія.
- Делюсто, М. С. (2010). *Грамматика говірки у світлі тексту* [автореф. дис. канд. філол. наук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова]. НБУВ. [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%94%D0%B5%D0%BB%D1%8E%D1%81%D1%82%D0%BE%20%D0%9C.%D0%A1.\\$](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%94%D0%B5%D0%BB%D1%8E%D1%81%D1%82%D0%BE%20%D0%9C.%D0%A1.$)
- Железняк, М. Г. (1988). Варіювання при́менникових конструкцій в українських східно-поліських говірках. *Мовознавство*, 1, 60–64.
- Загнітко, А. П., Виноградова К. М., & Данилюк І. Г. (2009). *Функціонально-комунікативна і текстова парадигма українських при́менників та їхніх еквівалентів*. Донецьк: Вид-во «Вебер».
- Загнітко, А. П., Данилюк І. Г., Ситар Г. В., & Щукіна І. А. (2007). *Словник українських при́менників. Сучасна українська мова*. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО».
- Іваненко, З. І. (1980). Процеси нейтралізації основних значень у сфері при́менникових конструкцій. *Мовознавство*, 2, 26–30.
- Коваленко, Б. О., & Коваленко, Н. Б. (2011). Службові слова та вигуки в західнополіських говірках. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*, 28, 176–178.
- Колесніков, А. О. (2015). *Морфологія українських південнобесарабських говірок: генеза і динаміка*. Ізмаїл.
- Колодяжний, А. С. (1960). *При́менник. Матеріали до лекцій з курсу сучасної української літературної мови*. Харків.
- Конюшкевич, М. (2007) Белорусские предлоги и их аналоги: принципы атрибуции при формировании реестра. *Лінгвістичні студії*, 15, 142–149.

- Курилович, Е. (1962). Деривация лексическая и деривация синтаксическая: К теории частей речи. В *Очерки по лингвистике* (с. 57–70). Москва: Издательство иностранной литературы.
- Кучеренко І. К. (1964). *Теоретичні питання граматики української мови* (ч. 2). Київ.
- Лучик, А. А. (2003). Лексична семантика прийменникових еквівалентів слова української мови. *Мовознавство*, 5, 78–89.
- Ляхур, Ч. (2005). Перспективы лексикографического описания предложной системы славянских языков (на материале польского языка). *Лингвістичні студії*, 13, 78–80.
- Мартінова, Г. І. (2003). *Середньонадніпрянський діалект. Фонологія і фонетика*. Черкаси.
- Медведева, Т. Н. (2009). Реализация функционально-семантического поля цель в русской диалектной и литературно-разговорной речи. *Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Филология. Журналистика*, 4(9), 28–35.
- Мельничук, О. С. (1961). Историчний розвиток функцій і складу прийменників в українській мові. *Слов'янське мовознавство*, 3, 124–194.
- Михайленко, В. В. (2013). Прийменник у синхронічному вимірі. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*, 39, 187–189.
- Русаківа, Н. В. (2005). Семантические особенности темпоральных слов в описательном тексте. В *Филологические чтения, посвященные 110-летию академика В. В. Виноградова: сборник статей* (с. 33–38). Улан-Удэ.
- Сегень, Б. (2001). *Прыназоўнік у сістэме адной усходнеславянскай гаворкі Беластоцчыны*. Беласток.
- Сердюкова, Т. І. (2002). *Локативні та темпоральні синтаксеми в українських східнослов'янських говірках* [автореф. дис. канд. філол. наук, Запорізький державний університет]. НБУВ. [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullweb&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B4%D1%8E%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%A2.%D0%86.\\$](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullweb&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B4%D1%8E%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%A2.%D0%86.$)
- Сивокозова, Т. (2014). Варіювання просторової семантики конструкцій з прийменником до та іменниками в родовому відмінку в східнополіському говорі XVII–XVIII ст. *Українська мова*, 4, 80–89.
- Хромчанка, А. Р. (1989). Апісальныя канструкцыі з прыназоўнікам «на» ў гаворках Мас-тоўскага раёна. В *Словообразование и номинативная деривация в славянских языках: тезисы докладов 3-й респ. конф.* (ч. 2, с. 101–103). Гродно.
- Щербина, Т. В. (2015). Текстова репрезентація прийменникової системи південної зони середньонадніпрянського діалекту. У *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій* (с. 464–479). Київ.

Статтю отримано 17.02.2022

Статтю схвалено 25.03.2022

LEGEND

- AUM — Zakrevs'ka, Ia. V., Zales'kyi, A. M., Nazarova, T. V., Varchenko, I. O., Bandrivs'kyi, D. H., Hryhorchuk, L. M., Zhylko, F. T. ... Malakhivs'ka, O. A. (1984, 1988, 2001). *Atlas ukrains'koï mowy* (Vols. 1–3). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- ESUM — Pivtorak, H. P., Ponomariu, O. D., Stoianov, I. A., Tkachenko, O. B., & Shamota, A. M. (Eds.). (2012). *Etymolohichnyi slovnyk ukrains'koï mowy* (Vol. 6: U–Ia). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Herman — Herman, K. F. (1998). *Atlas ukrains'kykh hovirok Pivnichnoï Bukovyny* (Vol 2: Slovozmına. Sluzhbovi slova). Chernivtsi: Chernivets'kyi derzhavnyi universytet imeni Iu. Fed'kovycha (in Ukrainian).
- HZP — Martynova, H. I. (Ed.). (2012). *Hovirky Zakhidnoï Poltavshchyny*. Cherkasy: Vydavets' Chabanenko Iu. A. (in Ukrainian).
- HPK — Martynova, H. I., Denysenko, Z. M., & Shcherbyna, T. V. (Eds.). (2008). *Hovirky Pivdennoï Kyivshchyny*. Cherkasy: Vydavets' Chabanenko Iu. A. (in Ukrainian).

- HCh — Martynova, H. I., Taran, A. A., & Shcherbyna, T. V. (Eds.). (2013). *Hovirky Cherkashchyny*. Cherkasy: Vydavets' Chabanenko Iu. A. (in Ukrainian).
- Selivanova — Selivanova, O. O. (2010). *Linhvistychna entsyklopediia*. Poltava: Dovkillia-K (in Ukrainian).
- Zherebilo — Zherebilo, T. V. (2010). *Slovar' lingvisticheskikh terminov*. Nazran: Piligrim (in Russian).

REFERENCES

- Bilyk, L. S. (2003). *Diieslivni slovospoluchennia u skhidnostepovykh hovirkakh Donechchyny* [Dissertation summary for the Candidate of Philological Sciences degree, Dnipropetrovskyi natsional'nyi universytet]. NBUV. http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=U=&S21COLORTERMS=0&S21STR=%D0%A8141%2E14%2D220%24 (in Ukrainian).
- Bondarenko, V. A. (1961). *Predlogi v sovremennom russkom iazyke*. Moscow: Uchpedgiz (in Russian).
- Butko, L. V. (2008). *Nepovnoznachni leksychni kompleksi ukraïns'koï movy (Strukturno-Semantychnyi i funktsional'no-stylistychnyi aspekty)* [Dissertation summary for the Candidate of Philological Sciences degree, Kirovohrads'kyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Vynnychenka]. NBUV. [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%91%D1%83%D1%82%D0%BA%D0%BE%20%D0%9B\\$](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%91%D1%83%D1%82%D0%BA%D0%BE%20%D0%9B$) (in Ukrainian).
- Deliusto, M. S. (2010). *Hramatyka hovirky u svitli tekstu* [Dissertation summary for the Candidate of Philological Sciences degree, Natsional'nyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova]. NBUV. [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%94%D0%B5%D0%BB%D1%8E%D1%81%D1%82%D0%BE%20%D0%9C.%D0%A1.\\$](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%94%D0%B5%D0%BB%D1%8E%D1%81%D1%82%D0%BE%20%D0%9C.%D0%A1.$) (in Ukrainian).
- Ivanenko, Z. I. (1980). Protsesy neitralizatsii osnovnykh znachen' u sferi pryimennykovykh konstruktiv. *Movoznavstvo*, 2, 26–30 (in Ukrainian).
- Horodens'ka, K. H. (2017). Sluzhbovi slova-morfemy. In I. R. Vykhoanets', K. H. Horodens'ka, A. P. Zahnitko, & S. O. Sokolova, *Hramatyka suchasnoï ukraïns'koï literaturnoï movy. Morfolohiia* (pp. 594–608). Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho (in Ukrainian).
- Horpynych, V. O. (2004). *Morfolohiia ukraïns'koï movy: Pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchal'nykh zakladiv*. Kyiv: Akademiia (in Ukrainian).
- Khromchanka, A. R. (1989). Apisal'nyia kanstruktsyi z pryznazonikam 'na' u havorkakh Mastouskaha raiona. In *Slovoobrazovanie i nominativnaia derivatsiia v slavianskikh iazykakh: Tezisy dokladov 3-ei respublikanskoï konferentsii* (Vol. 2, pp. 101–103). Hrodno (in Belarusian).
- Kovalenko, B. O., & Kovalenko, N. B. (2011). Sluzhbovi slova ta vyhuky v zakhidnopodil's'kykh hovirkakh. *Naukovi Pratsi Kam'ianets'-Podil's'koho Natsional'noho Nniversytetu imeni Ivana Ohiiienka. Filolohichni Nauky*, 28, 176–178 (in Ukrainian).
- Kolesnikov, A. O. (2015). *Morfolohiia ukraïns'kykh pividennobesarabs'kykh hoviropk: Heneza i dynamika*. Izmail: SMYL (in Ukrainian).
- Kolodiazhnyi, A. S. (1960). *Pryimennyk. Materialy do lektsii z kursu suchasnoï ukraïns'koï literaturnoï movy*. Kharkiv (in Ukrainian).
- Koniushkevych, M. (2007) Belorusskie predlogi i ikh analogi: Printsipy atributsii pri formirovanii reestra. *Linhvistychni Studii*, 15, 142–149 (in Russian).
- Kucherenko, I. K. (1964). *Teoretychni pytannia hramatyky ukraïns'koï movy* (Vol. 2). Kyiv (in Ukrainian).
- Kurilovich, E. (1962). Derivatsiia leksicheskaia i derivatsiia sintaksicheskaia: K teorii chastei rechi. In *Ocherki po lingvistike* (pp. 57–70). Moscow: Izdatel'stvo inostrannoi literatury (in Russian).
- Luchyk, A. A. (2003). Leksychna semantyka pryimennykovykh ekvivalentiv slova ukraïns'koï movy. *Movoznavstvo*, 5, 78–89 (in Ukrainian).

- Liakhur, Ch. (2005). Perspektivy leksikograficheskogo opisaniia predlozhnoi sistemy slavianskikh iazykov (Na materiale pol'skogo iazyka). *Linhvistychni Studii*, 13, 78–80 (in Russian).
- Martynova, H. I. (2003). *Seredn'onaddniprians'kyi dialekt. Fonolohiia i fonetyka*. Cherkasy: Tias-myn (in Ukrainian).
- Medvedeva, T. N. (2009). Realizatsiia funktsional'no-semanticheskogo polia tsel' v russkoi dialekt-noi i literaturno-razgovornoj rechi. *Izvestiia Saratovskogo Universiteta. Novaia Seriia. Seriia Filologiiia. Zhurnalistika*, 4(9), 28–35 (in Russian).
- Mel'nychuk, O. S. (1961). Istorychnyi rozvytok funktsii i skladu pryimennykh v ukrains'kii movi. *Slov'ians'ke Movoznavstvo*, 3, 124–194 (in Ukrainian).
- Mykhailenko, V. V. (2013). Pryimennyk u synkhronichnomu vymiri. *Naukovi Zapysky. Seriia Filohichna*, 39, 187–189 (in Ukrainian).
- Rusakova, N. V. (2005). Semanticheskie osobennosti temporal'nykh slov v opisatel'nom tekste. In *Filologicheskie chteniia, posviashchennye 110-letiiu akademika V. V. Vinogradova* (pp. 33–38). Ulan-Ude (in Russian).
- Sehen', B. (2001). *Prynazovnik u sisteme adnoi uskhodneslavianskai havorki Belastochchyny*. Belastok: Universitet y Belastoku (in Belarusian).
- Serdiukova, T. I. (2002). *Lokatyvni ta temporal'ni syntaksemy v ukrains'kykh skhidnoslobozhans'kykh hovirkakh* [Dissertation summary for the Candidate of Philological Sciences degree, Zaporiz'kyi derzhavnyi universytet]. NBUV. [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgi-irbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B4%D1%8E%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%A2.%D0%86.\\$](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgi-irbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B4%D1%8E%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%A2.%D0%86.$) (in Ukrainian).
- Syvozova, T. (2014). Variuvannia prostorovoi semantyky konstruktzii z pryimennykom do ta imennykamy v rodovomu vidminku v skhidnopolis'komu hovori XVII–XVIII st. *Ukrains'ka Mova*, 4, 80–89 (in Ukrainian).
- Shcherbyna, T. V. (2015). Tekstova reprezentatsiia pryimennykovoï systemy pivdennoi zony seredn'onaddniprians'koho dialektu. In *Dialekty v synkhronii ta diakhronii: Tekst iak dzherelo linhvistychnykh studii* (pp. 464–479). Kyiv (in Ukrainian).
- Vykhovanets', I. R. (1980). Pryimennykova sistema ukrains'koï movy. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Volgina, O. V. (2008). *Sluzhebnye slova v nizhegorodskikh hovorakh* [Dissertation summary for the Candidate of Philological Sciences degree, Viatskii gosudarstvennyi humanitarnyi universitet]. DissersCat. <https://www.disserscat.com/content/sluzhebnye-slova-v-nizhegorodskikh-govorakh> (in Russian).
- Vsevolodova, M. V. (2003). Predlog: Pole i kategoriia (Aspekt funktsional'no-kommunikativnoi grammatiki). *Linhvistychni Studii*, 11, 33–38 (in Russian).
- Vsevolodova, M. (2004). Predlogi v sinkhronii i diakhronii: Morfologiia i sintaksis. Pervye rezultaty mezhnatsional'nogo proekta. In *Funktsional'no-Komunikativni aspekty hramatyky i tekstu. Zbirnyk naukovykh prats', prysviachenyi iuvileiu A. P. Zahnitka* (pp. 153–180). Donetsk: Donets'kyi universytet (in Russian).
- Zahnitko, A. P., Danyliuk, I. H., Sytar, H. V., & Shchukina, I. A. (2007). *Slovnyk ukrains'kykh pryimennykh. Suchasna ukrains'ka mova*. Donetsk: BAO (in Ukrainian).
- Zahnitko, A. P., Vynogradova, K. M., & Danyliuk, I. H. (2009). *Funktsional'no-Komunikativna i tekstova paradyhma ukrains'kykh pryimennykh ta ikhnikh ekvivalentiv*. Donetsk: Veber (in Ukrainian).
- Zhelezniak, M. H. (1988). Variuvannia pryimennykovykh konstruktzii v ukrains'kykh skhidnopolis'kykh hovirkakh. *Movoznavstvo*, 1, 60–64 (in Ukrainian).

Received 17.02.2022

Accepted 25.03.2022

Hanna Martynova, Doctor of Sciences in Philology, Full Professor,
Head of the Department of Ukrainian linguistics and Applied Linguistics,
Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy
81 Shevchenka Street, Cherkasy, 18031, Ukraine
E-mail: ganmart@meta.ua
<http://orcid.org/0000-0002-8033-075X>

Tetiana Shcherbyna, Candidate of Sciences in Philology,
Associate Professor in the Department of Ukrainian linguistics and Applied Linguistics,
Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy
81 Shevchenka Street, Cherkasy, 18031, Ukraine
e-mail: Tanya_Bevz@i.ua
<http://orcid.org/0000-0003-0008-5983>

A PREPOSITIONAL SYSTEM OF THE MIDDLE DNEPER DIALECTS

This article examines the prepositional system of the Middle Dnieper dialects of Ukrainian based on dialectal data, which singles out the core and periphery of Middle Dnieper. The integrated study of prepositions in functional-grammatical and areal aspects largely attests to the similar repertoire of language units within the core of the system of functional words, which shows its antiquity and integrity. The differences between central and peripheral dialects lie in the different functions of the original prepositions. The analysis of the dialectal data shows the relatively high ranking of the preposition *v* (*u*) over other prepositions used to express objective, spatial, temporal, logical (mode of action and purpose), and attributive and predicative semantic-syntactic relations. The use of synonymous case constructions with prepositions depending on the subject expression is the specific feature of Middle Dnieper.

Keywords: Middle Dnieper, dialectal data, prepositional system, core and periphery, relative semantics, semantic and syntactic relation